

Augustinus' Leer over de heiligmakende Genade

(Vervolg *)

DE HEILSECONOMIE DER MENSWORDING.

2. *Christus de Middelaar.*

Het heil, dat de Menswording in de genadeorde binnenvoert, beperkt zich niet tot een eenvoudige *morele* verheffing, noch tot een juister en dieper inzicht van de bestaande wereldorde, maar omvat volgens Augustinus' opvatting een daadwerkelijke *Verlossing*. Het is een vrijmaken van de gevallen mens uit de strik der zonde om hem opnieuw met God, zijn Heilsbron, te verenigen door de tussenkomst van een middelaar.

Reeds in zijn commentaar op de Galatenbrief, dat hij als priester in 393 begon en als bisschop in 396 voltooide, tekent Augustinus aan de hand van de tekst van de Apostel de trekken van de Godmenselijke middelaar. Middelaar veronderstelt een tussenpersoon tussen twee uitersten : God en mens ; een breuk tussen Schepper en schepsel, die door de tussenkomst van een middelaar weer met elkander verenigd worden.

Enkel de gevallen *mens* kan door een middelaar weer worden opgericht. Tussen God en God kan immers geen middelaar zijn. Een middelaar tussen één persoon heeft geen zin, welnu God is één. De engelen zijn steeds vóór Gods aanschijn en hebben geen middelaar nodig om met God verenigd te worden. De gevallen engelen hebben uit vrije keuze voor eeuwig over hun lot beslist, ze worden door geen middelaar meer met God verzoend. Er blijft dus enkel de mens, die gevallen is door aan de verlokkelijke insi-

*) Zie *Augustiniana*, jrg. I (1951), afl. 1, blz. 7-20 en afl. 2, blz. 77-90.

nuaties van een hoogmoedige middelaar, de duivel, gehoor te geven. Welnu de middelaar tussen God en mens is de *mens Jezus Christus*, die de gevallen mens weer opricht door hem de nederigheid te leren ²⁰⁾.

Het Middelaarsambt van Christus wordt derhalve aan een reële act van zijn menselijke natuur — van de mens Jezus Christus, zegt Augustinus — toegeschreven en dit middelaarschap verzoent God en mens in de *morele* orde. Het leert ons *nederig* worden. Toch kan dit middelaarsambt van de mens-Christus niet onafhankelijk van zijn goddelijke persoonlijkheid worden opgevat. De eretitel van Middelaar berust immers op het feit dat Hij in persoonlijke vereniging de goddelijke en menselijke natuur in zichzelf verbindt. In Hem worden werkelijk God en mens in één goddelijke hypostase met elkander verbonden. In déze mens werkt Gods genade overvloedig. Het is het uitzonderlijk en onmededeelbaar voorrecht van déze middelaar, in persoonlijke eenheid, zonder tussenkomst van enig ander middelaar verenigd te zijn met de Enige Godszoon, de Wijsheid Gods ²¹⁾.

Maar enkel de Menswording maakt deze Godszoon tot *geboren Middelaar*. Indien de Zoon Gods in zijn goddelijke natuur, waardoor Hij de gelijke van de Vader is, was gebleven en zich niet ontledigd had door de gestalte van een slaaf aan te nemen, dan zou Hij tussen God en mens geen middelaar zijn. De Heilige Drieëenheid is immers één God in drie goddelijke Personen : de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, die alle drie dezelfde Godheid en dezelfde eeuwigheid bezitten. De Enige Godszoon is dus enkel dan onze Middelaar geworden, toen het woord Gods zijn majesteit af-

²⁰⁾ *Epist. ad Galatas expositio*, 24 (PL., 35, 2122; anno 393-396): « Mediatorem Iesum Christum secundum hominem dici, ex illa eiusdem apostoli sententia fit planius, cum ait: Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Iesus (I Tim. II, 5). Mediator ergo inter Deum et Deum esse non posset, quia unus est Deus: mediator autem unius non est, quia inter aliquos medius est. Angeli porro, qui non lapsi sunt a conspectu Dei, mediatore non opus habent, per quem reconcilientur. Item angeli qui nullo suadente spontanea praevaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. Restat ergo ut qui mediatore superbo diabolo superbiam persuadente deiectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur ».

²¹⁾ *Ibidem*, 27 (PL., 35, 2125): « ... unicus Filius, qui etiam Sapientia Dei est; neque praepotentia et singularitate susceptionis ad *habendam naturaliter et agenda personam Sapientiae*, sicut ipse Mediator unum cum ipsa suscipiente Sapientia sine interpositione alicuius mediatoris effectus ».

legde en zich in de Menswording tot onze geringheid neerboog en haar tot zijn Godheid verhief ²²⁾).

God wordt mens om onze Middelaar te kunnen zijn. Augustinus ziet het Middelaarsambt van de Godmens — in principie bij de Menswording aangevangen — als een verzoening van de mens met God door de vergiffenis der zonden en een terugwinnen der verloren zoonsgenade. De heiligmaking die de Middelaar ons brengt is dan ook volgens de Leraar der Genade steeds in verhouding met de gevolgen der erfzonde. In zover zondige hoogmoed van de mens de heiligmakende levensband met de Schepper verbreekt, wordt het herstel door de Middelaar bewerkt een *reconciliatio*: 'n *verzoening*, welke van de mens uit beschouwd nederige schuld-bekentenis, levend geloof en liefde voor de Middelaar inhoudt. In zover de zonde ons van God verwijderd, wordt de Heilsdaad van de Middelaar een *bevrijding* en een *Verlossing* door het vergieten van zijn bloed. In zover wij door de zonde het goddelijk kindschap verloren hebben, schenkt de Middelaar ons de genade van het *aangenomen zoonschap* weer door *deelname* aan zijn goddelijke *Wijsheid* en de gave van zijn Geest en verbindt ons aldus in een *nieuw leven* met God. Zijn verlossende bevrijding en zijn verzoenende vereniging zijn daarom universeel.

Ook de mens heeft in deze genade-bedeling zijn persoonlijke inzet. Hij moet met *nederig geloof* deze nederige Middelaar aan-
kleven. Allen die in de nederigheid van de mens Christus geloven, die Hem beminnen — hetzij vóór de Menswording hetzij nà zijn komst — allen die Hem zo lief hebben dat ze Hem in nederige schuldbekentenis gaan navolgen, worden van hun zondige hoogmoed bevrijd en weer met God verzoend. Niet echter uit eigen kracht. Want heel dit Heilsbestek is barmhartige Godsgave, *Geloofsgenade* door tussenkomst van de Middelaar Jezus Christus. Hij alléén maakt ons werkelijk *vrij* uit de band der zonde door het vergieten van

²²⁾ *Epist. ad Gal. exp.*, 24 (PL., 35, 2122): « Nam si Filius Dei in naturali aequalitate Patris manere vellet, nec se exinaniret, formam servi accipiens (*Philipp.* II, 7); non esset mediator Dei et hominum: quia ipsa Trinitas unus Deus est, eadem in tribus, Patre et Filio et Spiritu sancto, deitatis aeternitate et aequalitate constante. Sic itaque unicus Filius Dei, mediator Dei et hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum, et maiestatem suam usque ad humana deposuit, et humilitatem humanam usque ad divina subvexit, ut mediator esset inter Deum et homines homo per Deum ultra homines ». — Vgl. *De cons. evang.* (CSEL., 43, 59-60; PL., 34, 1070).

zijn bloed. Hij alléén verbindt ons in een *nieuw leven* met God. Het Geloof in deze Middelaar bereidt de mens voor en schenkt hem de deelachtigheid aan de Wijsheid Gods. Daardoor winnen wij terug wat wij in Adam verloren : wij worden weer Gods aangenomen kinderen. Aan dit zelfde zoonschap hebben ook de heidenen deel door de gave van de Heilige Geest die aan allen geschonken is ²³).

Christus als *mens* kan enkel tussen God en de mensen Middelaar zijn, omdat Hij als *God* aan de Vader gelijk is. Maar Hij zou ons door deelname aan zijn levensvolheid het goddelijk leven niet kunnen terugschenken, indien Hij niet tevens *God* was. Dit dubbel aspect van de God-menselijke Middelaar wordt door de Kerkvader met voorliefde behandeld. Zo verstevigt de leer over de Middelaar het realisme van de theologie der God-menselijke ruil. De Heils-economie wordt niet enkel naar de Menswording als naar haar uiteindelijke term in de volheid der tijden geleid, maar vangt reeds in werkelijkheid aan bij de « Vleeswording van de Wijsheid Gods ». Hier ontspringt als uit de bron het Heil voor allen die in Adam vielen. In dit wijd-openstaand soteriologisch perspectief vervallen al de scheidingsmuren tussen Oud en Nieuw verbond, omdat in de Middelaar, Christus, aan ieder, zonder onderscheid van ras of tijd,

²³) *Epist. ad Gal. exp.*, 24 (PL., 35, 2122-2123): « *Sanati sunt ergo ab impietate superbiae, ut reconciliarentur Deo, quicumque homines humilitatem Christi, et per revelationem antequam fieret, et per evangelium posteaquam facta est, credendo dilexerunt, diligendo imitati sunt. Sed haec iustitia fidei, quia non pro merito data est hominibus, sed pro misericordia et gratia Dei, non erat popularis antequam Deus homo inter homines nasceretur. [...] ut ipse (Mediator) liberaret a peccatis, iam per transgressionem Legis coactos confiteri opus sibi esse gratiam et misericordiam Domini, ut sibi peccata dimitterentur, et in nova vita per eum, qui pro se sanguinem fudisset, reconciliarentur Deo* ». — *Ibidem*, 27 (PL., 35, 2124-2125): « *Quod autem filios Dei dicit esse omnes per fidem, quia induerunt Christum, quicumque in Christo baptizati sunt; ad hoc valet, ne Gentes de se desperarent, quia non custodiebantur sub paedagogo, et ideo se filios non putarent: sed per fidem induendo Christum, omnes fiunt filii, non natura, sicut unicus Filius, qui etiam Sapientia Dei est... sed filii fiunt participatione sapientiae, id praeparante atque praestante Mediatoris fide: quam fidei gratiam nunc indumentum vocat, ut Christum induti sint, qui in eum crediderunt, et ideo filii Dei fratresque eius Mediatoris effecti sunt* ». — Vgl. *Ibidem*, 30 (PL., 35, 2126-2127); *Ibidem*, 31 (PL., 35, 2127-2128): « *restabat ut etiam gentes, quae non erant sub Lege, ad eandem tamen adoptionem filiorum pertinere ostenderet: quod de sancti Spiritu dono, qui omnibus datus est, docet* ».

dezelfde Geloofsgenade door éénzelfde deelname aan de Goddelijke Wijsheid of de Enige Godszoon in éénzelfde gave van de Heilige Geest toekomt. Feitelijk wordt zó iedere gave van de Middelaar, van Adam tot de laatste mens over de ganse heiligengemeenschap — geestelijk nakomelingschap van de Zoon Gods — uitgestrekt, in haar wezen *Gratia Christi*, Christus-genade, die de mens het verkorven paradijsgeluk terugschenkt ²⁴⁾.

Ons doet het enigszins bevreemdend aan in de duivel een middelaar te zien. Voor de man echter, die zich in antithese verlustigde en voor geen enkele paradox terugschrok, stelt zich onze moeilijkheid niet. De boze of de satan ziet hij als een persoonlijke macht, die de leiding van deze wereld beheerst en actief optreedt in het wereldgebeuren. Met een weinig *Hineinlesung* kan men hier zonder veel moeite het Oud-dualisme van Mani in 'n verpersoonlijkte vorm gegoten terugvinden. Toch ligt naar onze mening de historische achtergrond van deze antithetische koppeling: duivel-hoogmoedige = Christus-deemoedige Middelaar elders. In het tiende boek der *Confessiones* wordt de heilsweg der Neo-Platonici aan een scherpe critiek onderworpen. De methode van deze Godzoekers faalt op tweevoudige wijze: door hoogmoedige zelfoverschatting én in de keuze van een middelaar. Zo versperren ze voor zichzelf de terugkeer naar God door hun opgeblazen ijdele wetenschap, die het vlees veracht en een verbond sluit met « de vorsten der macht in de lucht » waaronder ze een middelaar zoeken om hen te zuiveren. In feite was het geen middelaar, zegt Augustinus, maar de duivel in een engel van het Licht gehuld. Tegenover deze schijnmiddelaar stelt de Kerkvader nu de ware Middelaar: Jezus Christus.

Alléén wie werkelijk *midden* in tussen God en de mensen staat, kan in waarheid Middelaar zijn. Dergelijke tussenpersoon moet

²⁴⁾ *Epist. ad Gal. exp.*, 28 (PL., 35, 2125-2126): « Hic autem ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum Mediatorem intelligendum esse, verum etiam Ecclesiam, cuius ille corporis caput est: ut omnes in Christo unum sint, et capiant secundum promissionem haereditatem per fidem, in quam conclusus erat; id est, in cuius adventum tanquam sub paedagogo custodiebatur populus usque ad aetatis opportunitatem, qua in libertate vocandi erant, qui in eodem populo secundum propositum vocati sunt, id est, qui in illa area frumentum inventi sunt ». — Zie over Augustinus' opvatting aangaande de rechtvaardigen van het Oude Verbond: G. PHILIPS, *La grâce des Justes de l'Ancien Testament* (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, fasc. 4), Louvain, 1948.

immers in zich iets bezitten, waardoor hij én aan God én aan de mensen gelijk is. Was hij enkel aan de mensen gelijk, dan zou hij te ver van God afstaan; enkel aan God gelijk zou hij te ver van de mensen verwijderd blijven. In beide gevallen wordt de kloof niet overbrugd en kan het middelaarsambt niet uitgeoefend worden. Welnu de middelaar der Neo-Platonici mist deze essentiële kenmerken; hij is maar een schijn-middelaar. Met de mens heeft hij slechts één ding gemeenschappelijk: de zonde. En al doet hij zich als Gods gelijke voor omdat hij met geen sterfelijk vlees bekleed is, toch heeft hij tevens de dood met de mensen eigen als gemeenschappelijke soldij van de zonde ²⁵⁾.

Het waarachtig Heil ligt juist in wat de Neo-Platonici verwerpen: het eenvoudig aanvaarden van een middelaar in sterfelijk vlees. God heeft in zijn verborgen barmhartigheid de waarachtige Middelaar aan de mensen getoond en tot hen gezonden, opdat zij naar zijn voorbeeld ook de nederigheid zelf zouden leren. Deze Middelaar is tussen de sterfelijke zondaars en de onsterfelijke Rechtvaardige verschenen, sterfelijk met de mensen, rechtvaardig met God. Door zijn met-God-verbondenheid vernietigt Hij de dood der gerechtvaardigde goddelozen, die Hij met hen gemeen wilde hebben. Daarom ligt het Heil der mensen uitsluitend in de mens Christus Jezus, want in zover Hij mens is, in zover is Hij Middelaar; in

²⁵⁾ *Conf.*, X, 42, 67 (CSEL., 33, 277-278; PL., 32, 807-808; anno 397/8): « Elati enim te quaerebant doctrinae fastu exserentes potius quam tundentes pectora et adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui conspirantes et socias superbiae suae potestates aeris huius, a quibus per potentias magicas deciperentur, quaerentes mediatorem, per quem purgarentur, et non erat. *Diabolus* enim erat *transfigurans se in angelum lucis*. Et inlexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset. Erant enim illi mortales et peccatores, tu autem, domine, cui reconciliari uolebant, immortalis et sine peccato. Mediator autem inter deum et homines oportebat ut haberet *aliquid simile deo*, *aliquid simile hominibus*, ne in utroque hominibus similis longe esset a deo aut in utroque deo similis longe esset ab hominibus atque ita mediator non esset. *Fallax* itaque ille *mediator*, quo per secreta iudicia tua superbia meretur indui, unum cum hominibus habet, id est peccatum, aliud *uideri uult* habere cum deo, ut, quia carnis mortalitate non tegitur, pro in mortalitate se ostendet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnetur in mortem ». Hier worden ongetwijfeld de Neo-Platonici bedoeld zoals blijkt uit *De civitate Dei*, IX, 23 (CSEL., 40, I, 440-443) en X, 26 (CSEL., 40, I, 550-551). Vgl. PLOTINOS, *Enneade*, III, 5, 6 (E. BRÉHIER, *op. cit.*, III, 81).

zover Hij echter Woord is, is Hij geen tussenpersoon, omdat Hij aan God gelijk is en God bij God en tezamen één God ²⁶⁾.

Nieuwe aspecten van de Heilsleer in de Middelaar openen enkele krachtige bladzijden uit het vierde boek van *De Trinitate*. De soteriologische opvatting die de nadruk legt op de vergoddelijking van de mens, in de Menswording reeds in beginsel aangevangen en die Augustinus met de Oosterse Traditie deelt, gaat nu, door een merkbare accentverschuiving rond kruisdood en verrijzenis van de Middelaar graviterend, van de Menswording naar de offerdood overgebracht worden. Het Heilsfeit in felle kleuren als God-menselijke tragedie geschetst, wordt beschreven als een historisch tweegevecht tussen leven en dood — mors et vita duello —, waarin de dood van het Leven de dood overwint. Niet een tijdloze mythe, wèl een historisch gebeuren vormt de kern van dit Heilsfeit.

Is in het Woord alles één, één leven waarin wij leven, ons bewegen en zijn en maakt de Menswording van het Woord de mens weer bekwaam om aan de Godheid deel te nemen, toch ligt de feitelijke Verlossing elders. De formele trefkracht van het geestes-omhoogheffend symbool — dat heilig teken dat het goddelijke aanwijst en op het realisme van het Heilsfeit doelt in sluiierende openbaring — wil hier de harten en geesten treffen. De harmonieuze eenheid van de eerste mens verbreekt in de veelheid, door het feit der erfzonde en de daaruit ontlukende boze begeer-

²⁶⁾ *Conf.*, X, 43, 68 (CSEL., 33, 278; PL., 32, 808): « *Mortalis cum hominibus, iustus cum deo, ut, quoniam stipendium iustiae uita et pax est, per iustitiam coniunctam deo evacuet mortem iustificatorum impiorum, quam cum illis uoluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futurae passionis eius, sicut nos per fidem praeteritae, salui fierent. In quantum enim homo, in tantum mediator, in quantum uerbum, non medius, quia aequalis deo et deus apud deum et simul unus deus [PL.: cum Spiritu sancto]* ». — Dezelfde idee wordt ex professo ontwikkeld in *In Ioan. Evang. tract.*, 66, 2 (PL., 35, 1810-1811; anno 418): « *Qui negat hominem Christum non reconciliatur per mediatorem Deo. Unus enim Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus (I Tim. II, 5). Qui negat hominem Christum, non iustificatur; quia sicut per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi; ita et per obedientiam unius hominis, iusti constituentur multi (Rom. V, 19). Qui negat hominem Christum, non resurget in resurrectionem vitae; quia per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur (I Cor. XV, 21-22)* ». — Vgl. *De civ. Dei*, IX, 15 (CSEL., 40, I, 430; PL., 41, 269): « *Nec tamen ob hoc mediator est, quia Verbum [...] sed mediator per quod homo* ».

lijkheid. Deze breuk moet door een latere synthese weer hersteld worden. De genade van de Middelaar zal opnieuw samenbrengen wat zovele eeuwen van zonde en wandaden hebben verstrooid ²⁷⁾. Het *simplex*, het enkelvoudige in onze Verlosser, Christus' énige dood en énige verrijzenis, brengt de harmonie in de Heilsorde terug door een synthese van het dubbele in de mens. Onder het *duplex* in de mens wordt zijn dubbele dood en zijn tweevoudige opstanding uit de dood tot het leven verstaan. De gevallen mens is immers in feite twee maal gestorven, hij is dood naar het lichaam én dood naar de ziel. De dood der ziel is de zonde, waardoor ze van God afgescheiden leeft; de dood van het lichaam de zondestraf, waardoor de mens zijn onsterfelijkheid verloor. Bijgevolg heeft het dubbel element in de mens — zijn ziel en zijn lichaam — een afzonderlijke verrijzenis nodig. Christus-Middelaar die noch zondaar noch goddeloze is, wiens geest niet dood is maar levend in hoogste Godsverbondenheid en derhalve geen opstanding uit de geestelijke dood behoeft, verbindt weer de veelvoudige verbrokkeling van de gevallen mens in harmonische synthese met de eenheid van zijn dood en opstanding uit de doden. Deze hereniging was enkel mogelijk op grond van zijn Menswording, waardoor de Middelaar zich met ons sterfelijk vlees bekleed heeft. Zo bracht het Ene van onze Verlosser het Heil voor onze dubbele dood. Zijn éne verrijzenis bracht onze dubbele opstanding teweeg, wijl ons zijn *Lichaam* bij wijze van een *genezende* overeenkomst en in de dood én in de verrijzenis toegediend werd. Daarom is Christus' lichaam het grote *sacramentum* ²⁸⁾, een heilig teken dat naar de heilige werkelijkheid verwijst, die het bovendien openbaart, van onze inwendige mens en tevens het *exemplum*, heilig oorbeeld, van onze uitwendige mens ²⁹⁾.

²⁷⁾ Over de Pythagorische grondslag en de Patristische invloed op de getallen-symboliek van Augustinus raadplege men M. PONTET, *L'Exégèse de S. Augustin prédicateur*, Paris, z. d., blz. 278-303.

²⁸⁾ J. DE GHELLINCK wijst in zijn algemene Inleiding op het werk: *Pour l'Histoire du mot Sacramentum*, I, *Les Anténicéens* (Spicilegium Sacrum Lovaniense, fasc. 3), Louvain-Paris, 1924, blz. 16, op de veelzinnige en sterk genuanceerde betekenis van deze term bij Augustinus. Wat onze interpretatie betreft delen we de mening door F. VAN DER MEER, *Augustinus. De Zielzorger*, Utrecht-Brussel, 1947, blz. 263-265, vooruitgezet als de o. i. best gefundeerde in de tekst.

²⁹⁾ Vgl. *De Trin.*, IV, 3, 5-6 (PL., 42, 889-892: anno 398-419): « ... edisserendum est quemadmodum *simplum* Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi *duplo* nostro congruat, et quodam modo concinat ad salutem. Nos certe, quod nemo

Indien we de diepe trefkracht van deze symboliek juist hebben gevat, dan wordt hierdoor aan de hoogverheven *Mensheid van de Middelaar-Verlosser* onze rechtvaardigmaking toegekend. Anders gezegd: de heilige werkelijkheid waarnaar het symbool verwijst is hier een *genezende genade*, uit het mysterie van Christus' dood en verrijzenis voortvloeiend, welke aan de ziel de verloren *eenheid* met God en aan het lichaam, tenminste bij de opstanding uit de dood op het einde der tijden, de verloren *onsterfelijkheid* door de tussenkomst van een Middelaar terugschenkt. Zo herstelt de mens-Middelaar in Christus de door de zonde ontwrichte eenheid in de mens ³⁰⁾.

christianus ambigit, et *anima et corpore mortui sumus: anima propter peccatum; corpore propter poenam peccati*, ac per hoc et corpore propter peccatum. Utrique autem rei nostrae, id est, animae et corpori, *medicina et resurrectione* opus erat, *ut in melius renovaretur quod erat in deterius commutatum*. [...] Huic ergo *duplae mortis nostrae* Salvator noster impendit *simplam suam: et ad faciendam utramque resurrectionem, in sacramento et exemplo praeposuit et proposuit unam suam*. Neque enim fuit peccator aut impius, ut ei tanquam spiritu mortuo in interiore homine renovari opus esset, et tanquam resipiscendo ad vitam iustitiae renovari: sed indutus carne mortali, et *sola moriens, sola resurgens, ea sola nobis ad utrumque concinuit, cum in ea fieret interioris hominis sacramentum, exterioris exemplum*. [...] Una ergo mors nostri Salvatoris *duabus mortibus nostris saluti fuit*. Et *una eius resurrectio duas nobis resurrectiones praestitit*, cum corpus eius in utraque re, id est, *et in morte et in resurrectione*, et sacramento interioris hominis nostri, et exemplo exterioris, *medicinali quadam convenientia ministratum est* ».

³⁰⁾ De Trin., IV, 7, 11 (PL., 42, 895-896): « Quia enim ab uno vero Deo et summo *per impietatis iniquitatem resilientes et dissonantes* defluxeramus, et evanueramus *in multa, discissi per multa et inhaerente in multis*: oportebat nutu et imperio Dei miserantis, ut ipsa multa *venturum clamabant unum*; et a multis conclamatus *veniret unus*, et multa contestarentur *venisse unum*; et a multis peccatis in anima mortui, et propter peccatum in carne morituri, amarem sine peccato *mortuum in carne pro nobis unum*; et in resuscitatum credentes, et cum illo per fidem *spiritu resurgentes, iustificaremur in uno iusto facti unum*: nec in ipsa carne nos resurrecturos desperarem, cum multa membra intueremus praecessisse nos *caput unum*; in quo *nunc per fidem mandati*, et tunc *per speciem reintegrati*, et per Mediatorem Deo reconciliati *haereamus uni, fruamur uno, permaneamus unum* ». Dat het Augustinus ernst is met het realisme van zijn symboliek volgt uit de onmiddellijke kontekst en uit de bronnen waarop hij steunt en zich uitdrukkelijk beroept: « Ego autem quas reddidi, vel ex *Ecclesiae auctoritate a maioribus traditas*, vel ex *divinarum testimonio Scripturarum*, vel ex *ratione numerorum similitudinumque collegi*. Contra rationem nemo sobrius, contra Scripturas nemo christianus, contra Ecclesiam nemo pacificus senserit ». Vgl. CYPRIANUS, *De Catholicae Ecclesiae Unitate* (CSEL., III, I, 209-233 (G. Hartel)).

De eenheid nu waarin de mens door de Middelaar verbonden wordt, is de levende Liefdeband van het binnengoddelijk Leven der Heilige Drieëenheid. Hiertoe is de verbondenheid en de inlijving met de *mensheid* van de Godmenselijke Middelaar als het ware het voermiddel. Zo interpreteert Augustinus de grote wens van Christus in zijn Hogepriesterlijk gebed uitgesproken ³¹⁾.

Uit dit alles blijkt hoe reëel de Kerkvader de genade-invloed van Christus' Heilige Mensheid in het Heilsbestek opvat en hoe, naast de grote exemplaire waarde, het hele Christus' mysterie blijvend inwerkt op de mens. Wat we bij Augustinus wèl missen is de leer over het organon met betrekking tot Christus' Heilige Mensheid.

Christus Middelaar van het *leven* brengt ons het Heil door de verzoenende werking van zijn offerdood. Door dit Heilsgebeuren wordt de middelaar van de *dood*, de duivel, de vorst van de wereld buiten geworpen. Op de verlost mensheid heeft hij iedere innerlijke

³¹⁾ *De Trin.*, IV, 8 en 9 (PL., 42, 896): « Sic ipse Filius Dei, Verbum Dei, et idem ipse mediator Dei et hominum Filius hominis, aequalis Patri per divinitatis unitatem, et particeps noster per humanitatis susceptionem, Patrem interpellans pro nobis *per id quod homo erat* (Rom. VIII, 34), nec tamen tacens quod Deus cum Patre unum erat... Non dixit, Ego et ipsi unum; quamvis per id quod Ecclesiae caput est et corpus eius Ecclesia (Ephes. I, 22, 23), posset dicere, Ego et ipsi, non unum, sed unus, quia caput et corpus unus est Christus: sed divinitatem suam consubstantiali Patri ostendens, in *suo genere*, id est, in eiusdem naturae consubstantiali paritate, *vult esse suos unum, sed in ipso*; quia in seipsis non possent, dissociati ab invicem per diversas voluntates et cupiditates et immunditias peccatorum: *unde mundantur per Mediatorem, ut sint in illo unum; non tantum per eandem naturam* qua omnes ex hominibus mortalibus aequales angeli fiunt, *sed etiam per eandem beatitudinem* conspirantem concordissimam voluntatem, in unum spiritum quodam modo igne charitatis conflata. Ad hoc enim valet quod ait, *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus*: ut quemadmodum Pater et Filius, non tantum aequalitate substantiae, sed etiam voluntate unum sunt; ita et ii inter quos et Deum mediator est Filius, non tantum per id quod eiusdem naturae sunt, sed etiam per eandem dilectionis societatem unum sint ». — Vgl. CYPRIANUS, *De cath. Eccl. unitate*, 6 (CSEL., III, I, 215): « ... dicit Dominus: *ego et pater unum sumus*. et iterum de Patre et Filio et Spiritu sancto scriptum est: *et tres unum sunt*, et quisquam credit *hanc unitatem de diuina firmitate uenientem*, sacramentis caelestibus cohaerentem scindi in ecclesia posse et uoluntatem conlidentium diuortio separari? hanc unitatem qui non tenet, non tenet Dei legem, non tenet Patris et Filii fidem, *uitam non tenet et salutem* ». — IDEM, *Ibidem*, 23 (CSEL., III, I, 231): « unus Deus est et Christus unus et una ecclesia et fides una et *plebs una in solidam corporis unitatem concordiae glutino copulata* ».

inwerking verloren. Zo wordt de *ware vrede* door de Middelaar van het leven hersteld. Hij reinigt ons en verzoent weer het geslacht in stevige verbondenheid met de Schepper ³²⁾.

Deze Christus-Verlosser zou toch onze Middelaar niet zijn, indien Hij, mensenzoon geworden, niet tevens Zoon Gods was gebleven. Toen Hij uit ons geslacht de menselijke natuur ontleende en daardoor mens werd, daalde Hij als de barmhartige Samaritaan af met het lastdier van zijn Vlees naar de gevallen mens, die gewond langs de weg lag. Hij zou onze ogen openen, ons klein geloof door het heilig teken van zijn Menswording vormen, voeden en ons een helder inzicht schenken, opdat wij door het Geloof verlicht onder de sluier van zijn Vlees zijn Godheid zouden zien. Immers dit is Christus' kerugma : dat God mens is en de mens God in zover Hij Middelaar en Hoofd van de Kerk is ³³⁾.

In dezelfde zin verklaart de exegeet van het vierde Evangelie de allegorie van de wijnstok.

Ongetwijfeld zou Christus niet de *ware* wijnstok kunnen zijn indien Hij geen mens was ; maar evenmin zou Hij aan de ranken van de wingerd de genade kunnen mededelen, indien Hij niet tevens God was ³⁴⁾. Het Middelaarsambt dat Christus als Mens toekomt, eist derhalve een Goddelijke persoonlijkheid.

Augustinus' dogmatisch Handboekje aan Laurentius vat de leer over de Godmenselijke Middelaar synthetisch samen. Op het einde van zijn literaire en theologische bedrijvigheid, midden in de strijd tegen de Pelagianen, opent de nooit vermoeide kamper een laatste maal de verborgen heerlijkheden van het Christus' mysterie. Zijn leer over de Middelaar is naar haar typerende kenmerken ongewijzigd gebleven en in een prachtige synthese samengebundeld.

Op het menselijk geslacht drukt zwaar de rechtvaardige toorn

³²⁾ *De Trin.*, IV, 10; IV, 12-14 (PL., 42, 896; 896-901).

³³⁾ *Sermo* 341, 3 en 4 (PL., 39, 1495; anno 418/9): *Suscipiendo de natura humana ipsam naturam humanam, factus est homo. Venit cum iumento carnis ad eum qui iacebat in via vulneratus (Luc., X, 30-37), ut parvam fidem nostram incarnationis suae sacramento informaret atque nutriret, faceretque serenum intellectum ad videndum quod numquam amisit per id quod suscepit. Esse enim coepit homo, esse non destitit Deus. Ergo haec est praedicatio Domini nostri Iesu Christi secundum quod mediator est, secundum quod caput est Ecclesiae; quod Deus homo est, et homo Deus est* ».

³⁴⁾ *In Ioan. Evang. tract.*, 81, 3 (PL., 35, 1842; anno 418): « *Quamvis autem Christus vitis non esset, nisi homo esset; tamen istam gratiam palmitibus non praeberet, nisi etiam Deus esset* ».

van God. Met deze toorn beladen wordt elke mens geboren ten gevolge van de Erfzonde, die door persoonlijke vergrijpen nog verzaard werd. Daarom is een Middelaar, een Verzoener noodzakelijk. Deze God-menselijke Middelaar is Christus. Hij alléén kan Gods toorn bedaren en de mens met zijn Schepper weer verzoenen door het brengen van een buitengewoon offer, het zoenoffer van zijn leven. Uit dàt offer ontspringt het ware Heil. De *Genade* van God door onze Heer Jezus Christus, de Middelaar, ons geschonken, bestaat hierin dat wij met God verzoend zijn geworden en de heilige Geest hebben ontvangen, zodat wij in plaats van vijanden *kinderen* werden³⁵). Deze genade is mèèr dan een *auxilium*. Het is een rijke *deelname* aan de genadevolheid van de Middelaar. De mens moet dus inzien — zegt de schrijver van het *Enchiridion* — dat hij door *dezelfde* genade als die, waardoor de mens-Christus is gevrijwaard van elke zonde, *gerechtvaardigd* wordt voor de zonde³⁶). Genade of rechtvaardigmaking omvat derhalve *negatief* beschouwd een *herstel* door de vergiffenis der zonden en de verzoening met God én bovendien een *positieve verheffing* van de gevallen mens tot het aangenomen goddelijk kinschap. Dit alles geschiedt op grond van Christus' verdiensten door deelname in de genadevolheid van de Middelaar-Verlosser.

Het grote geheim van de Middelaar, die tot ons *Heil* en *stichting* gekomen is, omvat dus in zich al de hoofdlijnen van de Heilstheologie.

Middelaar tot ons *Heil*, verzoent Hij ons opnieuw met God door zijn dood en verrijzenis en opent aldus voor de mensheid een *bron van genade*. Bovendien belooft Hij aan de verlost en de verrijzenis van het vlees samen met de overwinning op de duivel. Middelaar tot onze *stichting* treft Hij de weerspannige zondaar door zijn *voorbeeld* van nederigheid en gehoorzaamheid. Wij zouden door deze enige Middelaar tussen God en de mensen niet verlost zijn geworden, indien Hij niet eveneens God ware. Toen

³⁵) *Enchiridion*, 33, 10 (PL., 40, 248-249; anno 421): « Quod ergo per mediatorem reconciliamur Deo, et accipimus Spiritum sanctum, ut ex inimicis efficiamur filii... haec est gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum ».

³⁶) *Ibidem*, 36, 11 (PL., 40, 250): « Unde naturae humanae tanta gloria, nullis praecedentibus meritis sine dubitatione gratuita, nisi quia magna hic et sola Dei gratia fideliter et sobrie considerantibus evidenter ostenditur, ut intelligent homines per eandem gratiam se iustificari a peccatis, per quam factum est ut homo Christus nullum habere posset peccatum » ?

Adam als onbedorven mens werd geschapen, had hij geen behoefte aan een middelaar. Nadat de zonde echter de mens door een diepe kloof van God had gescheiden, moest de verzoening met God, tot aan de verrijzenis van het vlees in het eeuwige leven, door een Middelaar, die alleen zonder zonde geboren werd en zondeloos leefde en gedood werd, bewerkt worden ³⁷⁾.

Het eerste doel van dit verzoenend Middelaarsambt wordt door het *moreel exemplarisme* beschreven : immers zó wordt de menselijke hoogmoed door Gods deemoed aan de kaak gesteld en genezen. Duidelijk moet aan onze hoogmoed worden getoond hoever wij ons daardoor van God verwijderd hadden, zodat wij enkel nog door de vleesgeworden God teruggevoerd kunnen worden door het *voorbeeld* van gehoorzaamheid door de Godmens aan de weerbarstige mens gegeven ³⁸⁾.

Het tweede doel wijst op de *realiteit* en de krachtadigheid van de Verlossing. De Eengeborene nam de knechtsgestalte aan, die te voren zonder verdienste was, om een *bron van genade* te openen ; ook de verrijzenis van het vlees, aan de verlost en beloofd, zou eerst in de Verlosser zelf voorafbeeldend voltrokken worden. Door dezelfde natuur dus, die door de duivel bedrogen was, moest de duivel overwonnen worden, doch zó, dat de mens niet op zichzelf roemen kon, opdat de hoogmoed niet een nieuwe prikkel zou ontvangen ³⁹⁾.

³⁷⁾ *Ench.*, 108, 28 (PL., 40, 282-283): « Nam neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum hominem Iesum Christum (I Tim. II, 5), nisi esset et Deus. Sed cum factus est Adam, homo scilicet rectus, mediatore non opus erat. Cum vero genus humanum peccata longe sepaverunt a Deo, per Mediatorem, qui solus sine peccato natus est, vixit, occisus est, reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam aeternam ».

³⁸⁾ *Ench.*, 108, 28 (PL., 40, 283): « ... reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam aeternam, ut humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, cum per incarnatum Deum revocaretur, et exemplum obedientiae per hominem Deum contumaci homini praeberetur ».

³⁹⁾ *Ibidem*, 108, 28 (PL., 40 283): « ... et Unigenito suscipiente formam servi, quae nihil ante meruerat, fons gratiae panderetur; et carnis etiam resurrectio redemptis promissa in ipso Redemptore praemonstraretur; et per eandem naturam quam se decepisse laetabatur, diabolus vinceretur; nec tamen homo gloriaretur, ne iterum superbia nasceretur: et si quid aliud de tanto Mediatoris sacramento a proficientibus videri et dici potest, aut tantum videri, etiamsi dici non potest ».

De predominerende idee in Augustinus' opvatting over het Middelaarsambt van Christus is dan uiteindelijk de dood van de Verlosser, waaruit de heiligmakende gevolgen voor de mensen voortvloeien. Daardoor wordt Christus' Middelaarsambt identiek met dat van de Verlosser. Hij is de Godmenselijke Middelaar-Verlosser. Maar Hij is dit alles op grond van de Heilseconomie van zijn Menswording. Want om Middelaar te zijn is Hij mens geworden, om ons te verlossen nam Hij de knechtsgestalte aan. Bij zijn Menswording vangt ons Heil aan, bij zijn zoendood en verrijzenis wordt ons Heil gekocht en verzegeld. Physico-mystieke en juridisch-morele opvatting der Verlossing worden door Augustinus in synthese verbonden, zoals moreel exemplarisme en realiteitszin harmonisch in elkaar ingrijpen.

Deze geboren Middelaar-Verlosser werd bovendien Mens om het Hoofd te worden van het verlorene geslacht. Dit derde aspect van zijn Heilsleer willen we nu van dichtbij ontleden.

3. Het Hoofd der Heilige Gemeenschap.

Het verheven mysterie der Heilseconomie in Christus wordt tenslotte uitgedrukt door de plaats die de Godmenselijke Middelaar als Hoofd der heilige gemeenschap ten opzichte van het menselijk geslacht in de genadeorde inneemt. Doorheen de grote verscheidenheid van elkaar opvolgende eeuwen, waarin de mensheid als het lichte golfgeklots tussen twee eeuwige stilten op en neer wiegt, uit Gods scheppende schoot vloeiend en naar diezelfde oerbron terugvloeiend ⁴⁰⁾, rijst de Ene Mens op, Hoofd en ledematen, Jezus Christus en zijne Kerk : de *totus Christus*.

⁴⁰⁾ *En. in ps.*, 109, 20 (PL., 37, 1462): « Sicut enim torrens pluvialibus aquis colligitur, redundat, perstrepat, currit, et currendo decurrit, id est, cursum finit; sic est omnis iste cursus mortalitatis. Nascuntur homines; vivunt, moriuntur; et, aliis morientibus, alii oriuntur: succedunt, accedunt, decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? Quid non currit? Quid non quasi de pluvia collectum it in abyssum? Quomodo enim fluvius repente collectus de pluvia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet; nec apparebat, antequam de pluvia colligeretur; sic hoc genus humanum de occultis colligitur, et profluit; morte rursum in occultum pergit; medium hoc sonat, et transit ». — Christus, Hoofd en ledematen, vormt de leidende idee van Augustinus' Psalmverklaringen (391-413). Vgl. o. a. *En. in ps.*, 90, II (PL., 37, 1160): « Aliquando psalmus, non solum psalmus, sed et omnis prophetia, aliquando sic loquitur de Christo, ut caput solum commendat, et aliquando a capite it ad corpus, id est, ad Ecclesiam, et non videtur mutasse per-

Deze Middelaar-Verlosser is het Hoofd van het mensdom. Niet als teler, als wortelbeginsel van het geslacht, wèl als scheppend Woord en bovennatuurlijke levensvoortbrenger. Het Woord werd immers vlees om het Hoofd te worden van de Kerk ⁴¹⁾. Wanneer deze bovennatuurlijke vrucht van het mensdom, door de intrede van het Vleesgeworden Woord, lid wordt van ons geslacht, wordt tevens het gehele geslacht in Haar opgenomen, met Haar verbonden, aan Haar toegeëigend door Haar goddelijke persoon. In Hem heeft God een menselijke natuur ingelijfd bij zijn eigen persoonlijkheid. Dit is de genade van vereniging : Gods eigen Zoon te zijn zonder op te houden mens te zijn. Maar juist daardoor wordt *in ruimere* zin het ganse geslacht, waarvan Hij het dragend fundament is en de nieuwe bovenaardse Adam, bij Hem ingelijfd. Dit is het wat Augustinus het hoogverheven huwelijk noemt van de Logos met zijn eigen menselijke natuur, waardoor Hij tevens Hoofd wordt van de Kerk. De maagdelijke schoot van Maria wordt het bruidsvertrek waarin de menselijke natuur haar onuitsprekelijke echtverbintenis met het eeuwige Woord aangaat en waar Bruidegom Woord en Bruid Vlees niet meer twee maar één vlees worden. Aan deze aangenomen menselijke natuur, aan dit Vlees der eeuwige Wijsheid sluit de ganse Kerk aan en het wordt één Christus : Hoofd en ledematen ⁴²⁾.

sonam; quia non separatur caput a corpore, sed tanquam de uno loquitur ». Zie M. PONTET, *op. cit.*, blz. 387-418.

⁴¹⁾ *En. in ps.*, 148, 8 (PL., 37, 1942): « Verbum caro factum est, ut fieret caput Ecclesiae. Verbum enim ipsum non est pars Ecclesiae; sed ut esset caput Ecclesiae, carnem assumpsit ».

⁴²⁾ *Quaest. evang.*, I, 31 (PL., 35, 1329; anno 398): « Nuptias dixit Verbum incarnatum, quia in ipso homine suscepto Ecclesia Deo copulata est ». — *In Ioan. Evang. tract.*, 8, 4 (PL., 35, 1452; Woensdag 27 Maart 418): « Verbum enim sponsus, et sponsa caro humana; et utrumque unus Filius Dei, et idem filius hominis: ubi factus est caput Ecclesiae, ille uterus virginis Mariae thalamus eius, inde processit tanquam sponsus de thalamo suo ». — *In Epist. Ioan. ad Parthos*, I, 2 (PL., 35, 1979; Pasen, 7 April 418): « ... et illius sponsi thalamus fuit uterus Virginis, quia in illo utero virginali coniuncti sunt duo, sponsus et sponsa, sponsus Verbum et sponsa caro; quia scriptum est, *Et erunt duo in carne una* (Gen. II, 24) [...] *Illi carni adiungitur Ecclesia, et fit Christus totus, caput et corpus* ». — Deze tekst heeft de Bruidsmystiek der Lage landen rijkelijk beïnvloed zoals blijkt uit J. VAN RUUSBROEC, *Die Geestelijke Brulocht, Voorrede*: « Maer doet gode tijt dochte, ende hem dies doghens sire gheminer ontfaermde, doen sandt hi sinen eenghebornen sone in eertrijcke in eene rijckelijcke sale ende in eenen gloriosen tempel, dat was die lichame der (gloriosser) maghet marien. Daer trouwede hi dese bruyt, onse natuere, ende verenichde met sinen persone vanden puersten

Tussen óns en ons Hoofd, Christus, grijpt er, krachtens onze inschakeling in zijn goddelijke Persoon en onze aansluiting bij zijn eigen mensheid als Hoofd van zijn lichaam, de Kerk, een *analoge* ruiling van eigenschappen plaats als de *communicatio idiomatum* die er bestaat tussen de Logos en zijn mensheid. Ongetwijfeld mag men in verscheidene teksten niet mèèr dan een eenvoudige metafoor zien, doch dit alles neemt niet weg dat Augustinus onze inlijving met ons Hoofd, Christus, als een reële vereniging opvat, waardoor wij de mystieke Christus worden. Deze reële opvatting van onze Christus-verbondenheid laat onze auteur toe de Schriftuurtekst of op het Hoofd ofwel op de ledematen toe te passen ⁴³).

Zo wordt het Hoofd *eenheidsbeginsel* van het lichaam. Een dynamische levenseenheid, naar menselijke psychologie afgeschetst, die maakt dat de heilige gemeenschap en Christus één enkel organisme, één mens, één Christus, één Zoon worden ⁴⁴). Een werkelijke levenseenheid waardoor de ganse heilige gemeenschap van Abel tot de laatste rechtvaardige samen met de gemeenschap van het hemelse Sion door éénzelfde liefdeband met het Hoofd verbonden wordt ⁴⁵). Een zeer innige levensband waardoor de Vader

bloeden der edelre maghet. Die priester die de bruyt trouwede, dat was die heylighe gheest. Die inghel gabriel dede die ghebode. Die gloriose maghet gaf dat consent » (J. VAN RUUSBROEC WERKEN, J. B. Poukens-L. Reybens, *Ruusbroec-Genootschap*, deel I, Mechelen-Amsterdam, 1932, blz. 103-104).

⁴³) *En. in ps.*, 62, 2 (PL., 36, 749): « Quando audimus vocem ipsius et ex capite debemus audire et ex corpore, quia quidquid passus est in illo et nos passus sumus; quia et nos quod patimur in nobis, et ipse patitur... Quidquid patitur Ecclesia ipsius ipse patitur ». — Vgl. *En. in ps.*, 3, 9 (PL., 36, 76); *En. in ps.*, 56, 1 (PL., 36, 661): « Quia ergo totus Christus caput est et corpus eius, propterea in omnibus psalmis sic audiamus voces capitis, ut audiamus et voces corporis »; *En. in ps.*, 18, II, 10 (PL., 36, 161); *En. in ps.*, 58, 2 (PL., 36, 693); *En. in ps.*, 88, 1, 5 (PL., 37, 1122).

⁴⁴) *In Ioan. Evang. tract.*, 108, 5 (PL., 35, 1916; anno 418): « Sed quoniam per hoc quod mediator Dei et hominum homo Christus Iesus factus est caput Ecclesiae, illi membra sunt eius; ideo ait quod sequitur, *Et pro eis ego sanctifico meipsum*. Quid est enim, *Et pro eis ego sanctifico meipsum*, nisi, eos in meipso sanctifico, cum et ipsi sint ego »? — *En. in ps.*, 64, 7 (PL., 36, 779); *En. in ps.*, 88, 7 (PL., 37, 1124): « Ille unicus, nos multi; ille unus, nos in illo unum... ».

⁴⁵) *En. in ps.*, 30, II, 1, 3 (PL., 36, 231): « Caput ille salvator corporis, qui iam ascendit in coelum; corpus autem Ecclesia, quae laborat in terra. Hoc autem corpus nisi connexione charitatis adhaereret capiti suo, ut unus fieret ex capite et corpore ». — *En. in ps.*, 36, III, 4 (PL., 36, 385): « ... quia caput nostrum Christus est; corpus capitis illius sumus. Numquid soli nos, et non etiam illi qui fuerunt ante nos? Omnes qui ab initio saeculi fuerunt iusti, caput Christum habent...

het ganse pleroma van Christus — de Enige Zoon en zijn ledematen — in éénzelfde liefde omhelzen moet en wij eveneens. Want willen we God en zijn Enige Zoon werkelijk liefhebben, dan moeten we de ganse Christus, Hoofd en ledematen, beminnen. Zo wordt de ganse mensheid in het Vleesgeworden Woord met de Heilige Drieëenheid verenigd. Het wordt de Ene volledige Christus, één Christus die zichzelf liefheeft ⁴⁶⁾).

Het Hoofd is niet enkel het toppunt, het uitmuntendste deel van het lichaam, maar het bezit in waardigheid de voorrang op alle andere ledematen. Hoeveel waardiger en verhevenner wordt dan niet de plaats van Christus als Hoofd van de ganse Kerk.

Hij is de *aanvoerder*, de regerende bevelhebber, die vanuit de hemel zijn lichaam *bestuurt* en *leidt* en de ganse heilige gemeenschap als zijn erfdeel naar de glorie voert ⁴⁷⁾. Maar het Hoofd bezit

ut esset et ipse totius caput civitatis Ierusalem, omnibus connumeratis fidelibus ab initio usque in finem, adiunctis etiam legionibus et exercitibus angelorum, ut fiat illa una civitas ».

⁴⁶⁾ *In Epist. Ioan. ad Parthos*, tract. X, 3 (PL., 35, 2055-2056): « quia filii Dei corpus sunt unici Filii Dei; et cum ille caput, nos membra, unus est Filius Dei. Ergo qui diligit filios Dei, Filium Dei diligit; et qui diligit Filium Dei, Patrem diligit: nec potest quisquam diligere Patrem, nisi diligat Filium; et qui diligit Filium, diligit et filios Dei. Quos filios Dei? Membra Filii Dei. Et diligendo fit et ipse membrum, et fit per dilectionem in compage corporis Christi; et erit unus Christus amans seipsum ». — Vgl. CYPRIANUS, *De cath. eccl. unitate*, 6 (CSEL., III, I, 214): « habere non potest Deum patrem qui ecclesiam non habet matrem »; IDEM, *De dominica oratione*, 23 (CSEL., III, I, 284-285): « pacificos enim et concordantes adque unanimes esse in domo sua Deus praecepit et quales nos fecit secunda natiuitate tales vult renatos perseuerare, ut qui filii Dei sumus in Dei pace maneamus, et quibus spiritus unus est unus sit et animus et sensus. ... sacrificium Deo maius est pax nostra et fraterna concordia et de unitate Patris et Filii et Spiritus sancti plebs adunata ».

⁴⁷⁾ *En. in ps.*, 29, II, 2 (PL., 36, 217): « Si in tuis membris multum distat inter caput et caetera membra: certe omnia membra faciunt corpus unum, multum tamen interest inter caput et caetera membra. Etenim in caeteris membris non sentis nisi tactu; tangendo sentis in caeteris membris: in capite autem et vides, et audis, et olfacis, et gustas, et tangis. Si tanta excellentia est capitis ad membra caetera, quanta excellentia est capitis universae Ecclesiae, id est illius hominis, quem voluit Deus mediatorem esse inter Deum et homines »? — *En. in ps.*, 136, 22 (PL., 37, 1774): « Christus nobis modo caput est; gubernat nos modo desuper »; *En. in ps.*, 32, II, 28 (PL., 36, 298): « In uno corpore omnia membra simus, a capite nostro vegetemur: et in illo spes nostra est, et in illo fortitudo nostra est »; *En. in ps.*, 56, I en 64, 7 (PL., 36, 662 en 779).

dit hoge gezag en deze waardigheid vooral omdat in Hem de volheid der Godheid woont. Overvloed van heiligheid bezit dit Hoofd, want in déze mens stroomt de volheid der heiligmakende genade als in de bron ⁴⁸⁾. Hij bezit deze gave van de Heilige Geest *mate-loos* en onuitputtelijk; Hij ontvangt de genade niet enkel ⁴⁹⁾, Hij *deelt* haar mede ⁵⁰⁾. Hij alléén is in de volheid de *Gezalfde*, de Heilige der heiligen, waaruit alle heiligen hun heiligheid ontleenen. Daarom is Hij ons Hoofd. De zalf van de Godheid stroomt over de ledematen neder, omdat hun Hoofd hen, bij Zichzelf inlijvend, in Hem tot gezalfden gemaakt heeft ⁵¹⁾. Die overvloed van genade wil Hij in ons doen uitvloeien door ons van zijn volheid te laten ontvangen van lid tot lid. Elders verklaart Augustinus dat deze van het Hoofd op de ledematen overvloeiende zalf de Heilige Geest zelf is ⁵²⁾. Het realisme van deze genade-bedeling rust werkelijk op een stevige theologische grondslag. Immers uit al het voorgaande

⁴⁸⁾ *Epist.*, 187, 13, 40 (CSEL., 57, 116-117; PL., 33, 847): « hocine interesse arbitramur inter caput et membra cetera, quod in *quolibet quamvis praecipuo membro* uelut in aliquo magno propheta aut apostolo *quamvis diuinitas habet, non tamen sicut in capite*, quod est Christus, *omnis plenitudo diuinitatis* ? nam et in nostro corpore inest sensus singulis membris sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepertitus; ibi enim et uisus est et auditus et olfactus et gustus et tactus, in ceteris autem solus tactus. an etiam praeter hoc, quod tamquam in templo in illo corpore habitat *omnis plenitudo diuinitatis*, est aliud, quod intersit inter illud caput et cuiuslibet membri excellentiam ? est plane, quod singulari quadam susceptione hominis illius *una facta est persona cum uerbo* ».

⁴⁹⁾ *De Trin.*, XV, 26, 46 (PL., 42, 1093-1094): « Dominus ipse Iesus Spiritum sanctum *non solum dedit ut Deus, sed etiam accepit ut homo*; propterea dictus est *plenus gratia et Spiritu sancto* ».

⁵⁰⁾ *In Ioan. Evang.*, tract. 14, 10 (PL., 35, 1508-1509; anno 418): « Divisio quaedam donorum est. Ergo *hominibus ad mensuram datur*, et concordia ibi unum corpus facit... sic sunt diversa dona fidelium, tanquam *membris* ad mensuram cuique propriam distributa. Sed *Christus qui dat, non ad mensuram accipit* ».

⁵¹⁾ *In Ioan. Evang.*, tract. 7, 13 (PL., 35, 1444; 24 Maart 418): « *χρῆσμα* unctio est graece; ergo Christus, *unctus*. Ille *singulariter* unctus, *praecipue* unctus; unde omnes Christiani *unguntur*, ille *praecipue*. ... *Participes enim eius omnes sancti*; sed ille *singulariter* Sanctus sanctorum, *singulariter* unctus, *singulariter* Christus ». — Vgl. *En. in ps.*, 29, II, 2 (PL., 36, 217).

⁵²⁾ *En. in ps.*, 132, 7 (PL., 37, 1732): « In capite ipsius unguentum, quia totus Christus cum Ecclesia: sed *a capite venit unguentum*. Caput nostrum Christus est; crucifixum et sepultum, resuscitatum ascendit in coelum; et *venit Spiritus sanctus a capite* ».

blijft duidelijk dat de Kerkvader deze participatie aan de genadevolheid van Christus als een werkelijke, ontologische mededeling opvat.

Daarom is het Hoofd in de genadeorde ook bron van goddelijk leven voor zijn ledematen. Christen zijn is waarlijk Christus zijn, volgens Augustinus; zoals christelijk leven levensgemeenschap is, in en door Christus, van de éne, eeuwige Drieëne goddelijke levenskring. Christus, de levensbron, die nooit dorst heeft, die Zichzelf niet laaft, schenkt aan de dorstige mensheid levende wateren van verfrissing⁵³). Zo wordt zijn lichaam door Hem geestelijk gevoed⁵⁴) en is Hij als Hoofd er het bezielend en levenmakend beginsel van. Want zoals de ziel het ganse organisme bezielt en levend maakt, maar haar werking op vollediger wijze in het Hoofd doet uitstralen, zo is de Middelaar tussen God en de mensen van de ganse heilige gemeenschap het Hoofd, bevelhebber waaraan allen onderworpen zijn, en bezieler die levend maakt⁵⁵).

* * *

Door de theologie van de God-menselijke ruil met het Middelaars- en Verlossersambt en de heiligmakende werking van Christus als Hoofd der Kerk te verbinden, komt Augustinus er toe een volledig beeld van onze heiligmaking te schetsen. Indien het Heilsfeit der Menswording Christus tot onze Middelaar-Verlosser en tot Hoofd der heilige gemeenschap maakt en daardoor aan de mens reeds in

⁵³) *In Ioan. Evang.*, tract. 13, 8 (PL., 35, 1496): « Quomodo enim omnes homines de plenitudine eius accipiunt, nisi ille sit Deus? Nam si sic ille homo ut non Deus, de plenitudine Dei accipit etiam ipse, et sic non Deus est. Si autem omnes homines de plenitudine eius accipiunt, ille est fons, illi bibentes. Qui bibunt fontem, et sitire possunt et bibere; fons nunquam sitit, fons se ipso non eget. Fonte egent homines; aridis visceribus, aridis faucibus currunt ad fontem ut reficiantur: fons fluit ut reficiat; ita Dominus Iesus ».

⁵⁴) *En. in ps.*, 32, 11, 28 (PL., 36, 298) zie voetnoot 47.

⁵⁵) *De agone christiano*, 20, 22 (CSEL., 41, 122-123; PL., 40, 301; anno 396-397): « Si enim caput ecclesiae est homo ille, cuius susceptione uerbum caro factum est, et habitauit in nobis, membra cetera sunt omnes sancti, quibus perficitur et completur ecclesia, quomodo ergo anima totum corpus nostrum animat et uiuificat, sed in capite et uidendo sentit et audiendo et odorando et gustando et tangendo, in ceteris autem membris tangendo tantum, et ideo capiti cuncta subiecta sunt ad operandum, illud autem supra conlocatum est ad consulendum, quia ipsius animae, quae consulit corpori, quodam modo personam sustinet caput — ibi enim omnis sensus apparet — sic uniuerso populo sanctorum tanquam uni corpori caput est mediator dei et hominum homo Christus Iesus ».

beginsel door deelname aan het Heilsfeit vergoddelijking en heiliging wordt geschonken, toch is het ter oorzaak van zijn zoendood dat het menselijk geslacht opnieuw met het goddelijk leven in gemeenschap treedt. Deze soteriologische opvatting die de nadruk legt op het Heilsgebeuren van de kruisdood, is dan ook verondersteld bij de ontwikkeling der leer van onze mystieke inlijving in Christus, ons Hoofd. Immers de Heilswerking van de Middelaar-Verlosser beperkt zich niet tot het werk der verzoening. Christus werkt effectief op ons in. Het dynamisch karakter van Augustinus' Heilsopvatting is voornamelijk hierin gelegen, dat hij onze heiligmaking beschrijft als een *blijvend actief levensprinciep* dat van het Hoofd der heilige gemeenschap uitgaat en op de ledematen reëel inwerkt. De natuurlijke Christus verlost ons, de mystieke Christus heiligt ons; de natuurlijke Christus sterft voor ons, de mystieke Christus leeft in ons; de natuurlijke Christus verzoent ons met de Vader, de mystieke Christus lijft ons bij Zich in. Onze heiligmakende genade wordt niet enkel gezien als een heiligmakende werking van de Verlosser, maar bovendien — en dit omwille van onze inlijving met ons goddelijk Hoofd — als een deelname in de persoonlijke heiligheid en genadevolheid van de Godmens.

Deze participatie-idee vinden we terug in alle onderdelen van Augustinus' Heilsleer. Door deelname in Christus' Wijsheid ontvangen wij de Godsgelijkenis; door deelname in zijn goddelijk Zoonschap worden wij aangenomen Godskinderen; door deelname in zijn heiligheid worden wij heilig gemaakt. Augustinus' visie op onze heiligmaking is bovendien steeds verbonden met zijn opvatting over de Erfzonde. Hierdoor kan hij onze heiligmaking als een *herstel*, als een *herscheping* van de verbroken eenheid en als een *Herhoofding* van het ganse geslacht onder Christus, de nieuwe Adam, voorstellen. Onder dit oogpunt is ze dan *verzoening*. Voor zover onze heiligmaking ons uit de band der zonde en de macht van de duivel bevrijdt is ze een *verlossing*, welke door het feit dat ze de gewonde natuur herstelt als een *genezing* wordt opgevat. Deze genezende genade omvat de gehele mens naar ziel en naar lichaam. Zo sluit deze heiligmaking uiteindelijk de toekomstige *verrijzenis van ons lichaam* in en in zover is ze ook een terugwinnen der verloren onsterfelijkheid. Deze Geloofsgenade herstelt de verbroken harmonie van de mens in de Ene Christus en herhoofd het geslacht onder het Hoofd der heilige gemeenschap.

Augustinus' Heilsleer heeft dus niets weg van een tijdloze mythe of van een toegespitst wijsgerig systeem. Met de jaren is ze uitge-

groeid tot een degelijke theologische synthese, waarin de boven-natuurlijke waarden uit het Heilsbestek van het Christus' mysterie verwerkt werden door een geniaal denker. Drie voorname elementen zien we hier in elkaar ingrijpen: moreel exemplarisme, realisme en wat we dynamisme kunnen noemen. In de morele orde is de Menswording en de uit haar voortvloeiende heiligmaking van de mens allereerst het grote *voorbeeld* dat ons de nederigheid moet leren. Daarom hebben we een Middelaar-Verlosser tot onze *stichting* gekregen. Toch brengt het Heil aan de gevallen mens een *werkelijk* herstel door verzoening van de mens met God en de vergiffenis der zonden. Met deze juridische horizon wordt de realistisch-mystieke theorie der Verlossing verbonden. Onze heiligmaking sluit werkelijk een reële *verheffing* van de mens in. Hij ontvangt hierdoor het aangenomen *kindschap*, dat hem met het innerlijk goddelijk leven verenigd. Onze heiligmakende genade schenkt ons een blijvend werkend principie van *nieuw leven* door de Heilswerking en genade-inwerking van de mystieke Christus en onze inlijving bij Hem. Dit laatste aspect, waardoor Augustinus de Paulinische analogie van het Hoofd en de ledematen op een psychologische basis tot in de laatste gevolgtrekkingen doorvoert, geeft aan het geheel van de leer een sterk dynamisch karakter. Wij vinden dus bij de Leraar der Genade in een harmonisch evenwicht, ofschoon zijn synthese nog leemten vertoont, de voorname elementen uit de Oosterse en Westerse Traditie synthetisch verbonden.

Evodius BRAEM, O. E. S. A.

SUMMARIUM

In praecedentibus profundi ingenii Doctoris Gratiae praestantiam intelligendi Christum sub diversis aspectibus *Mediatoris* videlicet et *Capitis Ecclesiae* cum auctore nostro explanavimus.

Mediatoris munus, quod *Christo-homini* competit, iam inde ab anno 393, ex professo explicat S. Doctor, redeundo ad verba Pauli, in expositione Epistulae ad Galatas. *Verus* etenim mediator imprimis oportet ut sit medius duos inter vel plures dissociatos ad illos reconciliandos necnon ut habeat aliquid simile utrique termino, nempe iustitiam similem Deo et mortem similem hominibus. Exinde diabolus non est nisi *fallax* mediator, peccatum cum hominibus tantummodo habens commune, pro immortali tamen se ostendens, quia carnis mortalitate non tegitur. Quae antithesis Christum verum humilemque mediatorem inter et diabolum fallacem superbumque mediatorem intentione polemica adversus Neoplatonicos servari videtur. Unde Christus, in quantum *homo*, est unicus mediator Deum inter

et homines. Hanc ideam, crebro humanitatem Mediatoris nostri urgendo, ex professo evolvit. Qui negat hominem Christum, non reconciliatur per mediatorem Deo. Etenim iustificari nequit nisi per obedientiam Christi hominis; et Christus non est caput Ecclesiae nisi per resurrectionem Christi hominis; et Christus non est caput Ecclesiae nisi per hominem quod Verbum caro factum est (*In tractatu 66, 2 in Ioannis Evangelium*). Quod placitum in praedicatione populari saepe saepius recurrit et in operibus antipelagianis servatur. Altera tamen ex parte, Christus non esset mediator nisi remaneret Deus, uti in praeclaro compendio dogmatico, *Enchiridion* exponit, simul sedulo indicando totum mysterii Christi complexum, quo nempe, incarnatione Dei humilis et sine peccato, aperitur fons gratiae, et per mortem et resurrectionem Christi datur reconciliatio et promissio resurrectionis necnon victoria super diabolum. Similis synthetica expositio affertur ab Augustino in *Sermone* 341, 3 et 4 eademque explicatio, ubi agit de Christo-vinea. Itaque opus Verbi Divini in mediatione nostra nullo modo negligitur, unde Christus, Deum inter et homines mediator evadit naturalis tum in ordine ontologico tum in ordine morali.

Quoad doctrinam de Christo Capite, notandum, quod pluribus e textibus introducit ratio Christi capitis: Verbum scilicet proprie incarnatum est, ut esset caput Ecclesiae. Huius Capitis excellentiam, immo praecellentiam explicat ex eo quod continet plenitudinem divinitatis, sicut, analogico modo, in capite hominis advertitur plenitudo vitae sensuum. Quae plenitudo de se est *fons* reficiens omnes homines. De coetero idea alicuius animationis et vivificationis sedule indicatur. Attamen, Augustinus saepe saepius in Capite simpliciter videt imperium, concilium, directionem, doctrinam. Sed non raro cogitat de aliqua physica communicatione divinitatis quasi fluentis de Capite-Christo. Realismus itaque servatur et non agitur tantummodo de placitis iuridicis et moralibus. Sane plures affirmationes aliquam metaphoram involvunt, sed hoc non obstante asseritur quod plenitudo capitis Christi seu unctio usque ad fideles extenditur, qui ut membra Unigeniti Filii et ipsi unguntur atque *unus Christus* sunt, amans seipsum. Quod igitur realem intelligat Doctor noster unionem inter Verbum incarnatum et homines sequitur etiam ex eo quod comparisonem capitis evolvit in aliam, nempe *sponsi et sponsae*: unio autem duorum efficitur in ipsa incarnatione, videlicet in utero Virginis. Statuitur itaque inclusio antecedenter ad passionem et resurrectionem. Quae realis unio permittit Augustinus *translationem verborum S. Scripturae* a Christo capite ad Ecclesiam, corpus, vel vice versa.

Advertitur ergo apud Augustinum tendentia ad spiritualizandum, inducta per praeoccupationem excludendi materialismum; altera tamen ex parte, praesertim in ultimis operibus, modo magis synthetico, aptissime proponit realismum oeconomiae incarnationis et redemptionis. Unde doctrina augustiniana, diversis aspectibus *Symbolismi* videlicet *realismi* necnon *dynamismi* deificationem nostram proponens, apte complet graecorum theologiam de salute, ne unilateraliter et nimis materialiter interpretetur eorum realismus.